

Fotografije: Ivo Zajdel

Strahote Golega otoka

2. del

Prejšnji teden smo na kratko prikazali fenomen Goli otok. Skozi "prevzgojna" taborišča na Golem otoku in sosednjem Sv. Grgurju je od julija 1949 do leta 1958 šlo okoli 30.000 ljudi, ki so jih brez obsodb, samo na podlagi administrativnih odločb poslali na morda najhujše mučenje, kar ga je človek uprizoril v 20. stoletju. Danes so ostanki mučilnic prepuščeni propadu.

Naj v nadaljevanju navedemo nekaj odlomkov iz pričevanj ljudi, ki so šli skozi taborišča na Golem otoku,

Svetem Grgurju, Ugljanu in v Bileći. Radovan Hrast v knjigi *Čas, ki ga ni*:

"Psihološki pritisk postaja enak fizičnemu, celo hujši. Na vsakem koraku, pri hoji na delo in z dela, med raportom, kar naprej moramo vzklitati: 'Živela Komunistična partija! Živel Tito! Dolz Stalinom! Dolz informbirojem! Živel Ranković!' Itd. Skandiranje se ponavlja od jutra do večera. Ust skoraj ne morem več odpirati od žeje, vendar moram skandirati. Če utihneš, te lahko doleti še težje delo.

Nekateri kar vsak trenutek izkoristijo za kričanje parol. Vsi drugi se jim moramo prezpogojno odzvati.

Uro ali več nepretrgoma nosiš tračgač s skalami, in medtem ko čakaš, da ti ga spet naložijo – skandiraš parole.

Stojiš v vrsti za pičli obrok hrane in – skandiraš.

Sediš na smrt utrujen pri politični uri, kjer te 'prevzgajajo' in - skandiraš.

Čakaš pred barako v vrsti na vsakodnevno štetje in skandiraš."

Žebelj v kolenu

Radovan Hrast: "Ondan so nekoga študenta iz sosednje barake, doma iz Beograda, ujeli, ko je poskušal pobegniti z otoka. Ujeli so ga skritega med skalami ob sami obali. Od tod pa vse do zaslisevalca in naprej do barake so ga njegovi tovariši kar naprej pretepali. Potem so ga, zvezanega, posadili v stranišče, v posmeh vsemu taborišču. Sobni starešine iz vseh barak so se hodili izživljat nad njim. Tolkli so ga, pljuvali vanj, ga brcali, v smehu ugašali cigaretne ogorke na njegovem telesu, ga žgali z vžigali-

cami. Nazadnje mu je nekdo zabil v koleno dolg žebelj ..."

"Pretepeni, lačni, neprespani, mnogi tudi ranjeni, smo nekaj ur stali na žgočem soncu. Nato je prišel komandant taborišča, udbovski polkovnik Voja Jauković. Imel je govor, v katerem so bile same grožnje. Končal je s strogim opozorilom, da naj se popravimo, revidiramo svoje poglede, kajti sicer ne bomo prišli živi z otoka. Nenadoma se je oglasil Blažo Rajčević, profesor Ekonomske fakultete iz Beograda, in protestiral proti mučenju, kakršnemu smo bili izpostavljeni. Drugo jutro pa so ga, vsega pretepenega in krvavega, našli pred barako mrtvega."

Skozi "stroj"

Cene Logar v svojem prav tako

Pogled na zalivček z glavnim taboriščem

dokaj nazornem pričevanju v *Borcu* leta 1991: "Tako imenovani kroz stroj, tek skozi špalir, je potekal takole: vsa baraka se je morala v baraki ali zunaj barake postaviti v dve vrsti, torej okoli 60 ljudi v vsaki vrsti. Razdalja med vrstama je bila kak meter. Skozi ta špalir so morali iti oziroma teči kaznjenci, ki so bili na to obsojeni, kaznovani. To se je ponavljalo po petkrat in še večkrat. Vsi pa so jih morali tepsti, mlatiti. Velikokrat so se pod udarce valjali po tleh, padali v nezavest. Potem so jih še brcali, divje kričali, zmerjali, žalili, pljuvali. Jaz sem moral šestkrat skozi špalir. Najhuje je bilo, ko sem tekel med vrstama in so me topli v vsem močmi, nasproti pa mi je priteknel divji turški Bosanec. Od udarcev sem bil že popolnoma sklonjen, on pa me je z največjo močjo brcnil naravnost v trebuh; kot bi eksplodirala bomba, ves svet se mi je zasvetil v največji in najsijajnejši svetlobi kot najsvetlejšo sonce. Bolečine se niti spomnil nisem. Zbudil sem se iz nezavesti v sobi sobnega starešine. Tam so me že čakali starešina in nekaj najhujših krvnikov: Hočeš revidirati? Nimam kaj revidirati, nisem nič zakrivil. Bojkot bandi!"

Vdihavanje iztrebkov

Pripoved v knjigi Dimitrija Žilevskega *Otok brez milosti* je obsirna in podrobna. Težko je iz nje vzeti krajši odlomek, saj si grozljivosti, ki so se dogajale na Svetem Grgurju, sledijo druga za drugo. Pa vendar: "Kaznjavec se je postavil v sredino sobe in

moral nenehno najslabše govoriti o sebi, o svojem sovražnem delu proti partiji, ovajati starše, ženo, brata, sestro, sorodnike in prijatelje ter povečevati delo partije in njenih voditeljev. Če tega ne bi naredil ali pa bi samo odpiral usta, je bila dolžnost 'Bosancev', aktivistov in njihovih privržencev, da so mu spremenili videz obaza, glave, hrbta, nog, rok in kar je še ostalo na telesu zdravega. Rezultati so bili vidni, in sicer: brizganje krvi po pogradih, otekli nosovi, veke, potplutbe, krvave oči, zlomljene roke, noge in veliko bušk po glavi in ostalih delih telesa. Prepovedano je bilo dokončati njegovo stanje, ker je moral biti spet nared za naslednji termin, potem pa marš v 'jazbino'. V 'jazbini' mu je bilo dovoljeno, da je na široko vdihaval vonjave svojih iztrebkov..."

"Idila" iz glavnega taborišča na Golem otoku

Od dežja in burje izprani in od sonca izžgani golootoški kamen - v takšnem svetu so postavili taborišče.

Načini uničevanja ljudi

Žilevski: "Novosti so se kar vrstile. Danes so v centru montirali razglasno postajo, ki po ves dan vrešči samo parole o Titu, Kardelju, Rankoviću, Djilasu in jasno o partiji. Ni jim bilo dovolj fizično uničevanje vseh nas. Da bi vsaj dali kakšno pesem, ne samo parol. Tako na glas je navita, da nam bodo popokali bobniči."

"Nikoli si nisem predstavljal, da je ta bolezen /krvava driska, op. p./ tako nevarna. Nekaterim je od prevelikega napenjanja izstopilo debelo črevo, pravijo mu rep. Trudili so se, da bi ga potlačili nazaj. Prekleta driska, kaj lahko stori človeku! Stari Estonec Stanislav Zobs iz naše barake je bil tudi v ambulanti. Videli smo ga, da leži na soncu, več pa je bil na nočni posodi. Na nočni po-

sodi pa je tudi umrl, tehtal je komaj 35 kg. Pa še takrat, ko je spuščal dušo, ni nehal godrnjati. Zmeraj je godrnjal. Isti dan je umrl Mile Draskovič. Umrl so tudi Stanislav Magarov, Refik Sapundžija, Radivoj Savič, Šolović, Nikola Marjanović in veliko drugih. Samo iz naše barake je v nekaj dneh umrlo 7 obsojencev.

Natančno število umrlih za krvavo grizo vedo samo tisti, ki so bili krivi za naše trpljenje. Vem samo to, da je veliko število obsojencev pustilo svoje kosti na Grgurju, zakopani so pod grgurskim kamnom, ker zemlje za grobove ni bilo. Podili so nas v barake in iz njih. Na ta način so hoteli prikriti število tistih, ki so umirali vsepovsod v barakah, krogu taborišča, ambulanti in celo na drogu latrine." »

Spodnji del glavnega taborišča

Pogled na prvi vodni zbiralnik na Golem otoku

Eden od dveh vodnih zbiralnikov na Golem otoku

» Kamnita množična grobnica

Žilevski: "Ob neki priložnosti, ko sva že prižgala mine, sva se šla kot po navadi skrit. Odšla sva kakšnih 100 m vstran v neko dolino za skale. Prižgal sem cigareto in čakala sva na začetek pokanja min. Paznik, ki je bil za nama, je bil od naju oddaljen kakšnih 30-50 metrov in naju je dobro videl. Naenkrat sem začutil močan stisk roke na levem kolenu. Milas mi je z glavo pokazal človeško roko, ki je molela izpod kamnov. Presedel se je iz prejšnjega prostora bliže k roki, meni pa naročil, naj štejem strelce. Odmaknil je nekaj kamnov in zagledala sva skoraj celo roko človeka, ki je bil verjetno ne dolgo zokopan. Potem pa je Milas zakril roko s kamni tako, da se ni več videla. Ko je bilo razstreljevanja konec, sem zavpil: 'Gotovo!' Pogledala sva po nakopičenih kamnih in ugotovila, da je bila to grmada, dolga kakšnih 6 do 7 metrov. Verjetno skupinska grobnica. Molčala sva kot zalita. Če

bi se opazilo, da sva naletela na kaj takega, bi nama trda predla."

Pod Stalinovim kipom

Še drobce iz pričevanja iz Bileće, ki jo je Žilevski prav tako precej podrobno opisal:

"Čez nekaj dni so pred kip pripeljali bivšega polkovnika komisarja divizije Jovanovića, da bi ga ponižali pred ostalimi. Ko mu je aktivist ukazal, naj poklekne pred Stalinom, mu je Jovanović zabrusil: 'Nisem klečal niti pred Titom, pa tudi pred Stalinom ne bom, če pa hočeš, izvoli sam.' Aktivist je začel kričati nanj in ga tepsti. Pomagalo mu je še nekaj somišljenikov, ki so udrihali po Jovanoviću. Potem mu je aktivist ukazal, naj začne žugati in psovati Stalina.

Verjetno je tudi Jovanoviću priklopelo, ker je bil sicer menda zelo miren človek, da je tokrat sprožil roko ter na ves glas zavpil: 'Staline i Tito, jebite se medjusobno.'

Vsi prisotni so se razbežali po svo-

jih paviljonih od strahu pred tem, kaj bo sledilo. Ostal je le aktivist in še nekaj njegovih pajdašev, ki so z močnimi udarci spravili še Jovanovića v paviljon. Kaj so ta dan in noč naredili z Jovanovićem, sem izvedel naslednji dan. Vse popoldne in zvečer kot tudi ponoči so se aktivisti in še nekateri drugi člani kolektiva tako izživljali nad njim, da so mu polomili nekaj reber in izmaličili obraz. Drugega dne so ga odpeljali v spodnji del kaznilnice v ambulanto. Ves čas njegove prisotnosti v ambulanti je bil pred vrati sobe stražnik - miličnik.

Čez nekaj dni je moral zapustiti ambulanto. Odpeljali so ga v paviljon. Tovariši iz njegove sobe so povedali, da je zavil kot mumija po vsem telesu. Nekaterim znancem je pravil, kaj so počeli z njim v ambulanti. V sobi je bil sam. Ležati je moral na tleh in ne na postelji. Tepli so ga tudi v ambulanti, in da se ne bi slišalo kričanje, so mu zamašili usta z umazano rjuho. Hrane in vode ni dobil. V

prisotnosti preiskovalca so ga poniževali. Poniževali so ga na zelo primitiven način. Ko bi moral dobiti hrano, mu je eden od aktivistov 'Bosancev' nastavil nago zadnjico in mu v usta opravljal potrebo, drugi pa so ga čvrsto držali za noge, roke in glavo. Prav tako so malo potrebo opravljali direktno v usta. Čez kakšnih 14 dni je Jovanović naredil samomor. Preden pa je skočil z najvišjega mesta v kamnolomu na glavo, je povedal nekaj krepkih na račun vodstva in partije."

Nemo in kričeče

Goli otok, Sveti Grgur in druga območja, kjer je povojni komunistični režim prevzgal in uničeval ljudi, so danes – čeprav brez spominskih plošč – nema in hkrati kričeča pričevanja o ljudeh, ki so grozote komunistične revolucije prestajali, in hkrati pričevanja o ljudeh, ki so te grozote počeli. So pa tudi pričevanja o izkrivljeni miselnosti, ki nam v modernih preoblikah še danes kroji življenje. Ivo Zajdela

Zbledeli golotoški napis, nema priča jugoslovskega socializma

Hrvatov edinstvena priča nekdanje mučilnice na Golem otoku ne zanima.